

tome da nas osvijesti o potrebi uključenosti tema o okolišu, klimi, biosustavima, tehnologiji, razvoju i održivosti koji nisu klasično shvaćene kao teme i aktivnosti pomalo elitistički nastrojenih entuzijasta „grlitelja stabala“, ili pak radikalnih „ekoterorista“, nego nužan i hitno neophodan temelj za preustroj odgojno-obrazovnog procesa za naraštaj koji će znati, htjeti i moći iznaći bolja i efikasnija rješenja za sklad i održivost te smanjene negativnih antropogenih utjecaja na okoliš. Također, doprinos knjige vidimo i u raspravi o povezanosti i prožetosti obrazovnih, političkih, medijskih, gospodarskih i ekoloških aspekata u načinima na koje se kreiraju i provode odgojno-obrazovne politike kao preslika šireg društveno-političkog konsenzusa (ili apatije?) obzirom na suštinska pitanja zaštite okoliša i održivog razvoja.

Drago Župarić-Iljić

Jasna Čapo i Valentina Gulin Zrnić (ur.)
HRVATSKA SVAKODNEVNICA.
ETNOGRAFIJE VREMENA I
PROSTORA
Biblioteka Nova etnografija, Institut za
etnologiju i folkloristiku, Zagreb, 2013.,
287 str.

Etnološki zbornik „Hrvatska svakodnevica. Etnografije vremena i prostora“ donosi jedanaest radova jedanaest autora (samoostalno i u koautorstvu) koji iz različitih kutova promišljaju tematiku hrvatske svakodnevice. Urednice zbornika te autorice triju članaka su Jasna Čapo i Valentina Gulin Zrnić, sa zagrebačkog Instituta za etnologiju i folkloristiku. Ostali domaći i strani autori članovi su istog Instituta, zatim Odsjeka za kulturnu antropologiju

Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademija znanosti i umjetnosti u Rijeci (područna jedinica Pula), University of Southampton u Ujedinjenom Kraljevstvu i Monash University u Melbourneu u Australiji. Zbornik je objavljen u svibnju 2013. godine a radovi su napisani tijekom 2012. godine i prethodno se pojavljuju na francuskom jeziku u gotovo istom obliku u okviru tematskog broja časopisa *Ethnologie française* (XLIII, 2, 2013).

Zbornik započinje razmatranjima urednica vezanima za obilježavanje stogodišnje obljetnice hrvatske etnologije i kulturne antropologije. Radovi obrađuju razne dimenzije hrvatskog identiteta u svakodnevnom „vremenu“ i „prostoru“, kako najavljuje i podnaslov zbornika: postsocijalistički nacionalni identitet u svakodnevici, uključujući neke od suvremenih oblika ispoljavanja tog identiteta poput transnacionalizma ili radnih migracija izvan Hrvatske; redefinicija socijalističkih značenja identiteta, što se proteže kroz nekoliko radova, a posebno u analizi današnjeg, postsocijalističkog značenja i značaja Kumrovca kao rodnog mjesta Josipa Broza Tita; ekonomska dimenzija identiteta poput neformalnih oblika zapošljavanja u Hrvatskoj, ali i poveznice ekonomije i hrvatske tradicijske glazbe i glazbenika; rodni identitet kroz analizu ženskog sjećanja na ratna zbivanja u dva „ženska romana“; kulturna dimenzija identiteta, prvo s fokusom na utjecaj UNESCO-ve konvencije o nematerijalnoj kulturnoj baštini na hrvatski kontekst (u smislu predstavljanja države „prema van“ ali i opasnosti koje takva komercijalizacija potencijalno nosi za same sudionike i baštinu) te, u drugoj studiji, usporedbom „službenog“, „željenog“

diskursa, s jedne strane, te „individualnih“ značenja ispitanih na dijelu studentske populacije, s druge strane, o fenomenu „cro-dancea“ iz 1990ih; lokalni i regionalni identiteti, prvo analizom nedavnih promjena u prostoru glavnog grada Zagreba i reakcije aktera na te promjene, ali i odnosa regionalnog istrijanskog identiteta i šireg hrvatskog nacionalnog.

U uvodnom radu autorice Čapo i Gulin Zrnić govore o motivaciji za izdavanje ovog zbornika - „sumiranje stoljeća“ etnološke (utemeljene na europskoj tradiciji) i kulturno-antropološke (utemeljene na anglo-saksonskoj tradiciji) discipline u Hrvatskoj. Podsjećajući nas na kritička promišlja slavne Dunje Rihtman-Auguštin o ulozi etnologije kao „nacionalne“ discipline koja promiče lokalnu „narodnu“ kulturu, autorice vrlo sadržajno sažimaju put hrvatske etnologije od druge polovice 19. stoljeća (ističu najznačajnije ličnosti poput Antuna Radića i njegove ideje o „znanosti o narodu“, Milovana Gavazzija i Branimira Bratanića, Vere Stein Erlich, Dunje Rihtman Auguštin, i drugih) do danas. U zaključku rada autorice se s pravom pitaju o prepoznatljivosti etnologije i kulturne antropologije kao znanosti u Hrvatskoj danas, posebice uzevši u obzir unutarnje konflikte kroz koje je prolazila (i još uvijek prolazi), a na koje se u radu upozorava: 1) hibrid različitih utjecaja kroz 20. stoljeće, uključujući „njemačku kritičku etnologiju iz 1970-ih godina, francuski strukturalizam, talijanske studije o ideologiji i moći, skandinavski pomak prema istraživanju etniciteta i povijesnoantropološki pristup, američku simboličku antropologiju i postmodernu kritiku, dekonstruktivizam i post-strukturalizam 1980-ih i 1990-ih, feminističku antropologiju, itd.“ (20), te

uz to naravno i bogatu domaću etnološku i kulturno-antropološku tradiciju; 2) problem percepcije etnologa i kulturnih antropologa kao još uvijek istraživača primarno „seljačke kulture“, povijesnosti, tradicije i lokalnih običaja, što ponekad stoji kao prepreka u primjeni bogatih etnoloških spoznaja i metoda istraživanja na suvremenije teme, poput „etnografije rata“ 1990-ih (21).

Zbornici poput ovoga mogu poslužiti upravo kao način senzibiliziranja znanstvene i šire javnosti o značajnosti doprinosa etnologa i kulturnih antropologa i promišljanju o suvremenim promjenama u hrvatskom društvu. U nastavku ćemo ukratko sažeti glavne teze pojedinih radova prema redu kojim su poredani u zborniku.

U radu „Nema alternative“ (?): urbane promjene u Zagrebu na prijelazu stoljeća“ autorica Gulin Zrnić ukazuje na činjenicu da se istodobno s promjenama sociopolitičkog konteksta u hrvatskoj državi i društvu iz socijalističkog u suvremeno demokratsko uređenje od 1990ih javljaju i vidljive promjene u materijalnom prostoru glavnog grada i to na njegovim ključnim mjestima (npr. Trg bana Josipa Jelačića i uklanjanje te ponovno postavljanje spomenika, i sl.). No, i tamo gdje se na prvi pogled može činiti da se ne radi o „ideološki potaknutim“ promjenama, kao na primjeru „urbane drame“ (41) u razdoblju od 2007. do 2011. godine tijekom izgradnje novog trgovačko-stambenog kompleksa „Cvjetni“ na Preradovićevom trgu (kolokvijalno „Cvjetni trg“) u Zagrebu, autorica ukazuje na opreku socijalizam-kapitalizam u podlozi nastalog sukoba poduzetnika i dijela javnosti. Razumijevanje što je to uopće „javni prostor“, ali i što po-

drazumijeva građansko djelovanje, demokratska participacija u donošenju odluka, civilni aktivizam, još uvijek čini se nije do kraja razjašnjeno u glavama naših građana, uključujući tu i druge aktere poput navedenih poduzetnika ili članova gradske uprave, a što se jasno moglo vidjeti iz ovog primjera. Posebno bismo istaknuli i vrlo originalnu analizu „konja od mahovine“, simbolično postavljenog od strane gradske vlasti na Cvjetni trg kako bi se najavio nastavak radova i slomio javni otpor (54-57). Tihana Rubić u radu „Ja se snađem'. Neformalna ekonomija i formalna nezaposlenost u Hrvatskoj“ bavi se ovom vrlo aktualnom i nedovoljno obrađivanom temom. Značajno je da se autorica udaljava od „očitih“ razloga sudjelovanja građana u sferi „neformalne ekonomije“, što se često objašnjava visokom stopom nezaposlenosti, a povezano s ekonomskim „šokom“ doživljenim zbog prijelaza iz „socijalne sigurnosti“ u socijalizmu, sigurnog posla i redovitih plaća (83), na „poljuljano tranzicijsko formalno tržište rada“ (83) u kapitalizmu. Naime, Rubić s pravom naglašava da takva vrsta participacije u „neformalnoj ekonomiji“ nije specifična samo nezaposleno stanovništvo u postsocijalizmu niti je motivacija isključivo neka vrsta otpora stanovništva koje se našlo u procjepu nekada sigurnog a sada nesigurnog tržišta rada. Time otvara mogućnost traganja za dodatnim motivima, čime otkriva nova mjesta na kojima se eventualno može djelovati na promjenu svijesti građana vezano za ovu problematiku: percepcija „neformalnih“ aktivnosti kao izvor „dodatnih primanja“ i „zarade“ (83), „rješavanje materijalnog deficita u kućnom budžetu“ (83), ali i „subverzivna strategija otpora prema Državi“ (84), pa sve do neke vrste

shvaćanja participacije u „neformalnom obliku ekonomije“ kao „normaliteta“ (84) u našem društvu.

U radu „Politička mjesta u svakodnevnoj upotrebi: Titovi rodno selo u postsocijalizmu“, Nevena Škrbić Alempijević nastavlja se baviti temom kojoj se – iz nešto drugačijeg kuta – pristupilo i u knjizi „O Titu kao mitu – proslava Dana mladosti u Kumrovcu“ iz 2006. godine, koje je bila jedan od urednika. Posebno je zanimljiv dio rada pod naslovom „Taktike u Kumrovcu: stvaranje vlastitog prostora u političkom mjestu“, gdje se analizira način na koji se „obični“ ljudi, Kumrovčani, odnose prema političkom (re-)definiranju prostora u kojem žive te pokazuje kako stanovništvo uspješno pomiruje „službeni“ diskurs s vlastitim interpretacijama. Primjerice, zanimljivo, umjesto „stigmatiziranja“ Titova lika odlučuju se za njegovo „brendiranje“ (npr., djevojka iz Kumrovca koja kaže „Da nije bilo Tita, nitko ne bi ni znao za Kumrovec“); (107).

„O povijesti, ljubavi i boli u hrvatskim ženskim romanima“ naslov je sljedećeg rada u kojem Renata Jambrešić Kirin analizira dva romana: „Sonnenschein“ Daše Drndić iz 2007. i „Povijest moje obitelji od 1941. do 1991., i nakon“ Ivane Sajko iz 2009. godine. Povijest 20. stoljeća bila je obilježena krvavim svjetskim ratovima koji su svoj „otisak“ ostavili na hrvatskom prostoru i stanovništvu. Autorica želi prikazati „pripovjedački fokus“ „ženskih autorica“ kroz pripovijest „ženskih likova“ u razmatranju ratnih događanja tijekom Drugog svjetskog rata (Drndić), odnosno od Drugog svjetskog rata do Domovinskog rata u Hrvatskoj 1990-ih (Sajko). Iz mikro-perspektive ovih individualnih priča, ulazimo s njom u bogato, inten-

zivno, emocionalno iskustvo žena, koje obje autorice stavljaju u prvi plan a ne više kao „šutljivu većinu“ (125) ili zaboravljene akterice u historiografskim izvorima i udžbenicima povijesti (125). Kroz ove „neispričane sudbine i zaplete“ Jambrešić Kirin s pravom ističe da dobivamo uvid u iznimno vrijedne, nedovoljno istražene perspektive ovih povijesnih događanja koje nam pružaju nova društveno relevantna saznanja i (emocijama, prije svega boli i ljubavi, nabijen) etički i politički odgovor na ta zbivanja (135).

Sljedeći rad, pod naslovom „Prema istraživanju ekonomije tradicijske glazbe u postsocijalističkoj Hrvatskoj“, otvara se tvrdnjom da je „začudujuće malo etnomuzikoloških radova koji se bave tijekom novca na polju tradicijske glazbe“ (139). Autorica Naila Ceribašić popunjava tu prazninu zanimljivom analizom poveznice ekonomije i hrvatske tradicijske glazbe (poveznica koja se u nas i kolokvijalno zna istaknuti uzrečicom „Koliko para, toliko muzike“, kojom autorica daje podnaslov dijelu rada, 143). U povijesnom pregledu razvoja hrvatske tradicijske glazbe kroz ekonomsku leću, Ceribašić donosi nekoliko vrijednih zaključaka: 1) otkriva prostor u kojem dolazi do razmjene novca za glazbu, kako službeni tako i onaj manje formalni (160-161); 2) komentira „spojivost“ novca s motivacijom za sviranjem tradicijske glazbe („užitak, identitet, rad i zarada mogu ići i često idu ruku pod ruku“); (161); 3) iznosi način na koji se govori, odnosno ne govori o novcu; te 4) ostavlja otvorenu temu za buduća istraživanja o utjecaju postsocijalističkog, neoliberalnog diskursa na ovaj cijeli proces (ponuda i potražnja, tržište, kompetitivnost, specijalizacija, i dr.); (162).

Tvrtko Zebec u radu „Etnolog u svijetu baštine. Hrvatska nematerijalna kultura u 21. stoljeću“ daje prije svega pregled razvoja interesa u Hrvatskoj za očuvanje baštine, što ističe da se događa relativno rano, u SFRJ (174), te nastavlja analizom utjecaja UNESCO-ve „Konvencije za očuvanje nematerijalne kulturne baštine“ na način oblikovanja mjera za zaštitu baštine u RH. Autor posjeduje i znanje „iznutra“ s obzirom da je i sam sudjelovao u procesu pregovora s UNESCO-m u svojstvu člana Tajništva „Konvencije“ 2005. godine. Neka od pitanja i problema koji su se javljali, a koji su otvoreni rješavanju i danas, sukobi su prednosti i nedostataka usvajanja „Konvencije“ u teorijskom i praktičnom smislu: a) s jedne strane, shvaća se potreba zaštite hrvatske kulturne baštine te mogućnosti koje to otvara, poput bolje prepoznatljivosti Hrvatske u svijetu i razvoja tzv. „kulturnog turizma“ (189); a b) s druge strane, postoji opasnost „pretjerane komercijalizacije“ (189). Autor smatra da to nije nerješivo te da se u konzultaciji stručnjaka i ulaganju napora na nacionalnoj i lokalnoj razini ova ravnoteža može održati (189-190). Nužne su pravilne mjere održanja ravnoteže između očuvanja i popularizacije kulturnog naslijeđa i neometanog razvoja lokalnih zajednica (189).

U radu „Kako se to *mora* biti Hrvat? Centripetalni i centrifugalni učinci resemantizacije kolektivnih identiteta“, Sandi Blagonić bavi se odnosom regionalnog istrijanskog i šireg hrvatskog nacionalnog (i etničkog) identiteta. Tu temu je iznimno važno znanstveno istraživati, jer se u popularnim ali i znanstvenim krugovima znaju pojavljivati *a priori* doneseni zaključci o neupitnom postojanju sukoba

između te dvije identitetske kategorije. Autor, na temelju svog rada, zaključuje da se radi više o „dinamičnom odnosu“ identiteta, gdje ako neka vrsta sukoba i postoji iz njegove analize objašnjiva je prije svega „mobiliziranjem istrijanstva“ kada ga se sučeljava s HDZ-ovskim tumačenjem „hrvatstva“ (212).

„Lokaliziranje transnacionalizma: bosanske i hrvatske prekogranične prakse“ autorice Čapo i autora Hariza Halilovića bavi se temom svakodnevnih transnacionalnih praksi stanovnika Hrvatske i Bosne i Hercegovine izvan njihovih matičnih zemalja. Prvi primjer koji autori daju je susret migranata iz grada Brčko u Bosni i Hercegovini u Melbourneu 2011. tijekom kojeg je, prema autorima, bila vidljiva multietnička dimenzija kao neka vrsta „replike multietničke tradicije nekadašnjeg Brčkog“ prije ratnih zbivanja 1990-ih, „predstava *translokalnog* identiteta Brčaka“ (222). Drugi je primjer predstavljanje translokalnog identiteta Srijemaca, etničkih Hrvata, iseljenih iz Vojvodine, zbog posljednjeg rata 1990-ih, a koji se godišnje okupljaju u Zagrebu. Analizirano je jedno takvo okupljanje u dvorani „Vatroslav Lisinski“ 2011. godine, odnosno razgovor nekadašnjih stanovnika mjesta Golubinci koji se prepričavanjem prošlih događanja i sjećanja u simboličnom smislu okupljaju oko tih sjećanja, stvaraju na neki način „sidrište“ svog identiteta, iako ono u realnom smislu stvarnog, opipljivog i vidljivog prostora više ne postoji (224). Oba primjera ukazuju na sjećanja kao uporišne točke identiteta transnacionalnih migranata koje istovremeno, paradoksalno, više ne postoje u realnom prostoru i vremenu (multietničko, prijeratno Brčko; prijeratni Golubinci s nekadašnjim sumještanima i

svakodnevicom). Autori nadalje s pravom ističu problem metodološkog nacionalizma u sličnim istraživanjima (na koji se ukazuje i drugdje u znanstvenoj literaturi, npr., Andreas Wimmer, Nina Glick Schiller, Saša Božić, Milan Mesić, i dr.), odnosno da se transnacionalne pojave često istražuju kroz uski fokus tradicionalnih „(etno)nacionalnih obrazaca mišljenja i reprezentacije“ (226) omeđenih granicama nacionalnih država (226-227). Autori zastupaju pristup u kojem se jednako vrijednima znanstvenog interesa smatraju i one prakse migranata koje nisu usko vezane za etnički i nacionalni identitet u tom smislu, odnosno koji se bave i njihovim, primjerice, obiteljskim, prijateljskim, poslovnim, političkim, religijskim i užim lokalnim identitetima (227). Time se translokalnost shvaća u svojoj punini kao „širok skup praksi i odnosa u artikulaciji distinktivnih (trans)lokalnih identiteta – i u migraciji i u kraju podrijetla – otkrivajući kako se te prakse i odnosi rekonstruiraju, prilagođavaju i iznova stvaraju u mobilnome svijetu“ (236).

Pretposljednji rad „Etnografije hrvatskih radnih migrantica u Münchenu: važnost razvijanja društvenih mreža, novih osobnih znanja i vještina“ autorice Sanje Lončar analizira iskustva dijela hrvatske radne migrantske populacije koja je do siječnja 2013. godine dosegla rekordni broj od 21% radno sposobnog stanovništva (243). Posebno je zanimljiv porast udjela žena koje u zemljama u kojima rade, kao u radu na primjeru Njemačke i Münchena, stvaraju vlastite društvene mreže, odnosno „transnacionalni međuprostor“ (256). Posljednji rad Catherine Baker „Jezik, kulturni prostor i značenje u fenomenu *cro-danced*“ zaključuje zbornik istraživa-

njem značenja „cro-dancea“, oblika glazbe koji se u Hrvatskoj razvio između 1993. i 1998., po uzoru na „hip-hop“. Radi se o odnosu između „službenih“, „željenih“ značenja („zapadnjačka“ vrsta glazbe u domaćoj interpretaciji, „hrvatska zapadnost“ kroz korištenje engleskog jezika u stihovima u vrijeme kada se u Hrvatskoj javlja domoljubni pop kao neka vrsta kontrasta ovoj popularnijoj vrsti glazbe); (282, 280) i „stvarnih“ značenja „cro-dancea“ za ispitanike koji su intervjuirani (studenti Filozofskog fakulteta u Zagrebu). Autorica zaključuje da su zapravo naša „sjećanja upisala *cro-dance* bliže središtu nedavne kulturne povijesnosti Hrvatske nego što mu je bilo mjesto za njegovog postojanja“ (293).

Zaključno, pitanje identiteta – a posebno hrvatskog identiteta – u suvremenosti dobiva sve više pažnje u društvenim i humanističkim znanostima. No, slažemo se s urednicama zbornika da se nerijetko neke discipline smatraju više pozvanima da pišu o određenim temama od drugih. To postaje osobito problematično za etnologiju i kulturnu antropologiju, čiji se predmet istraživanja i metode koje koriste ponekad smatraju prikladnima isključivo za izučavanje prošlosti, tradicijskih društava i kulturne baštine u smislu njene konzervacije. No, guranjem etnologije u prošlost i tradiciju, u opasnosti smo da izgubimo veliko bogatstvo potencijalnih spoznaja o, primjerice, ovdje predstavljenoj temi suvremenog hrvatskog nacionalnog identiteta, iz jedne svježije perspektive teorijskog i metodološkog pristupa ovoj tematici. Naravno, jednako vrijedi i obrnuto, gdje u takvom interdisciplinarnom dijalogu discipline poput, primjerice, sociologije mogu doprinijeti saznanjima etnologa i

antropologa o pitanjima kulturne baštine, ruralnog društva, i slično. Smatramo da ovaj zbornik predstavlja značajan doprinos ne samo etnološkoj i kulturno-antropološkoj, već i srodnim znanstvenim poljima u razmatranju višestrukih dimenzija hrvatskog identiteta iz mikro-perspektive individualnih aktera, „običnih“ ljudi, na način na koji on „postoji“ danas u svakodnevici hrvatskih građana (postsocijalistička, kapitalistička, nacionalna/etnička, migrant-ska, transnacionalna, rodna, ekonomska, lokalna, urbana, regionalna, kulturna i dr. identitetske dimenzije). Na kraju, ova kolekcija radova o raznovrsnim aspektima svakodnevnog života u današnjoj hrvatskoj državi i društvu bit će zacijelo zanimljiva širem znanstvenom čitateljstvu, no teme kojima se bavi, kao i sam način na koji su studije pisane, pristupačan je i široj publici koja im može prići iz manje znanstvenog a više popularnog interesa.

Tijana Trako Poljak